

PAPANEK GÁBOR

## A MAGYAR „ALKALMAZOTT” KÖZGAZDASÁGI KUTATÁSOK GYÖKEREIRŐL

*A cikk a Magyar Közgazdasági Társaság Ipari és Vállalkozási Szakosztályának 2014. április 20-i ülésén elhangzott előadáson alapul. E rendezvény a 90 éves Román Zoltán életművét méltatta, s jelen cikk szerzője néhány szubjektív megjegyzéssel Botos Balázs (lásd a Köz-Gazdaság IX. évfolyam 2. számát) előadásához, az ünnepelt pályafutását felvázoló kitűnő összefoglalóhoz csatlakozott. A szerző hozzászólásában azt vázolta, hogy e munkák keretében mit tanult fiatal kutatóként Román Zoltántól, aki azok egyike, akik vezetésével – legalábbis a XX. század második felében – olyan kutatások folytak, amelyeket egy-két évtizeddel később az „alkalmazott” közgazdaságtan kereteibe soroltak.*

A cikkben reagálni kívánok Rostoványi rektor úr felhívására [2014] is, amely a gazdasági oktatás szerepével kapcsolatos gondolkodásra buzdít. A megemlékezés gazdagításával (pl. a szakirodalmi háttér felvillantásával) ezért törekedem rámutatni arra is, hogy napjainkban nem csak a közgazdaságtan oktatásáról, hanem magáról a közgazdaságtanról (tartalmáról, módszereiről) is gondolkodnunk kell, s Román Zoltán munkásságának tanulmányozása ezen időszakos feladat megvalósítását is segítheti.

### A CÉLSZERŰ KUTATÓI ALAPELVEKRŐL

A közgazdaságtan tárgyáról, s ennek felosztásáról többféle nézet ismert.<sup>1</sup> A hagyományos felfogásmód szerint a tárgykörben egyrészt a gazdálkodó egységek (pl. vállalatok) tevékenységével foglalkozó *mikroökonómia*, másrészt a térségi, mindenekelőtt országos gazdasági folyamatok „törvényszerűségeit” kutató *makroökonómia* különböztethető meg. Az elmúlt évtizedekben azonban számos más felosztás és feladat kijelölés is született. A világszerte egyre inkább elméletivé váló mainstream közgazdaságtan (szekér-) táborát elsőként, még a két háború közt a gyakorlati kérdések iránt érdeklődők, az ún. *alkalmazott közgazdaságtan* hívei hagyták el (akik egyaránt foglalkoztak a mikro- és makroökonómiai kérdésekkel). Majd az utóbbi tárgy is tovább osztódott. Erősödik a gazdasági folyamatokat *intézményi* (institucionális), vagy *pszichológiai* okokkal magyarázó irányzat is. A menedzsmentorientált felfogásmód viszont arra keres választ, hogyan segíthetjük, hogy a

---

Köszönöm Csernenszky Lászlónak és Czakó Erzsébetnek a kéziratához fűzött értékes megjegyzéseit.

<sup>1</sup> A témáról az április 20-i rendezvényen Török Ádám – Csaba László cikkére [2013] és más cikkekre hivatkozva – adott összefoglalót. Az elmúlt években sokan értekeztek továbbá a témának az egyetemi oktatással kapcsolatos vetületeiről [pl. Galasi 2002, Polónyi 2004, 2011, Kádek és Zám 2008], – illetve a Köz-Gazdaság 2014/1. számának több szerzője.

különböző szervezetek, pl. a vállalatok tevékenysége sikeres legyen, s ezzel lehetővé tegye számunkra, hogy az elvárásainknak megfelelő életszínvonalon éljünk (de olykor foglalkozik pl. azzal is, hogy mitől szegények, vagy gazdagok – s hogyan lehetnének gazdagabbak – az egyes térségek, országok).

Az alkalmazott közgazdaságtan alapelveit történelmi időszakban, 1968-ban, a magyar gazdasági reform évében ismertem meg. Ekkor már néhány hónapja a MTA Ipargazdasági Kutatócsoport, ismert rövidítéssel: az IKCS munkatársa voltam, s Román Zoltánt ekkor nevezték ki a csoport igazgatójának. E kis kutatóhelyen korábban elsősorban néhány, a mai tudásom szerint *taylori* (a Fombrun et al. cikk szokásos besorolása szerint: hard) megközelítésű téma, pl. a folyamatos munkarend alkalmazásának célszerű módja adta a legtöbb kutatás tárgykörét, az igazgatóváltás azonban alapvetően módosította ezt. Zoltán – emlékezetes szavakkal – azt javasolta ugyanis, hogy a továbbiakban ne az legyen a vizsgálatok célja, hogy a gazdaságnak (kiemelten a vállalati szférának) *hogyan kell működnie*, hanem azt kísérreljük meg feltárni, hogy *valójában hogyan működik*. A mechanizmusreform időszakában (jó taktikai érzékkel) elfogadtathatónak ítélte ugyanis, hogy kis kutatócsoportja ne csak a tervgazdaság előnyeivel foglalkozó „hazai mainstream”-hez<sup>2</sup> igazodjon, hanem azokhoz a (magyarországi) nézetekhez<sup>3</sup> csatlakozzon, amelyek a rendszer problémáit se hallgatják el. Majd a következő évtizedekben (amikor 20 évig az IKCS tagja voltam, majd a MTA Ipargazdasági Bizottság és a Magyar Közgazdasági Társaság kereteiben kísérhettem figyelemmel munkáját) maga is a jelzett célkitűzés megvalósítására törekedett. Fontosnak tartotta a nemzetközi „tapasztalatok” (szakirodalom) megismerését,<sup>4</sup> széles körben készített és készíttetett magas színvonalú statisztikai elemzéseket [Román, 1968 stb.], megszervezte a háború utáni első vállalati megkérdezésen alapuló nagy magyar gazdasági felmérést [Román, 1972], mindezek során kiemelt érdeklődéssel fordult az emberi tényezők felé és kétségbe vonta a homo oeconomicus elvén alapuló gazdasági következtetéseket [Román, 1973]. Törekedett továbbá az empirikus eredmények közreadására, s a más intézményekben folyó hasonló munkák áttekintésére: elindította az Ipargazdasági Tájékoztatót (később: Szemlét), konferenciákat szervezett pl. a MTA Ipargazdasági Bizottság és a Magyar Közgazdasági Társaság kereteiben [Román, 1970 stb.], több ízben is összeíratta a magyar ipargazdasági kutatásokat [Román, 1973/b, c stb.]. S természetesen munkatársai körében is szorgalmazta az empirikus vizsgálatokat – és az eredmények közreadását.

2 A korabeli gazdasági publikációk szerzőinek széles köre, például a Közgazdasági Szemle ez időben megjelent legtöbb cikkében, biztos, ami biztos alapon, a „létező” szocializmus hatalmas perspektíváiról értekezett, még az adott időszak nehézségeinek említését is kerülte, s Marx, Lenin művei mellett legfeljebb aktuális pártdokumentumokra hivatkozott.

3 A valós gazdasági folyamatok vizsgálatának legalább Adam Smith-ig visszanyúló nemzetközi hagyományai vannak. Az ez irányú első magyar kutatások is régiek; a két világháború közt pl. statisztikánk többé-kevésbé világszínvonalú is volt. Az 1950–1960-as években szintén több hazai kutató és kutatóhely is kísérletezett empirikus kutatásokkal; közismert mű pl. *Kornai János* [1957] elemzése, figyelemre méltó munkák születtek a reform előkészítése során, pl. a MTA Szociológiai Kutatóintézetében stb.

4 Román Zoltán az IKCS-hoz a KSH-ból jött, ahol a legenda szerint ő volt a könyvtár legszorgalmasabb olvasója.

A vázolt – mindig óvatos – irányváltás szakmai fogadtatása igencsak ellentmondásos volt. Egyes munkatársai persze illeszkedtek az elvárásokhoz<sup>5</sup>, s sok „külső”, köztük nemcsak számos „másként gondolkodó”, hanem több, a gyakorlat gondjaival küzdő állami és pártvezető is örömmel fogadta a gazdaság valós helyzetére vonatkozó információkat. Ez lehetővé tette, hogy a kezdeményezés ne kudarc legyen, sőt, hozzájáruljon a később „alkalmazott” közgazdaságtannak nevezett, máskor egyéb jelzőjú irányzat(ok) hazai kialakulásához. De sokan foglaltak el más álláspontot is. Ez a kor ugyanis, bár már a reform ideje, de egyben még a hírhedt „3 T”-nek (a támogatott, túrt és tiltott vélemények megkülönböztetésének) az időszaka is, s a korábbi gyakorlatnak is számos híve maradt.<sup>6</sup> *A szakma így lassan szétszakadt*: a még sokáig megmaradó, olykor politikailag is támogatott „elméleti” közgazdasági művek, körök mellett lassan (de sokáig a szakítást nem deklarálva) szaporodtak az „alkalmazott” közgazdasági kutatások, műhelyek is.

Nem állítottam, s nem is állítom persze, hogy a nemzetközi közgazdász-társadalom mindig egységes volt, vagy ma az, s hogy a tudományterület magyar szétesése nemzeti sajátosság lenne. Az állambeavatkozás-barát merkantilisták, illetve az e nézetet elutasító korai angol liberálisok közt az állam gazdasági szerepéről kialakult vita időnként máig felújul. Más tárgykörökben is mindig voltak, s vannak a mainstream irányzat(ok) mellett új gondolatokkal kísérletezők stb. A gyakorlati tapasztalatokat figyelmen kívül hagyó dogmatikus elmélet, illetve a fennmaradás érdekében az elméleti alapok vizsgálatát kerülő empiria kettőse azonban – véleményem szerint – többé-kevésbé<sup>7</sup> hungarikum, mivel élesen ellentétben áll a tudomány módszertani elveivel, amelyek (miként ezt a közgazdaság szférájára vonatkozóan már *Adam Smith* elemzése is szemléltették, s pl. *Babbie* viszonylag friss [1989] műve is kifejti) az állítások alátámasztásánál az indukciót és a dedukciót egyaránt nélkülözhetetlenek ítélik.

Ugyanakkor előadásomban arra is világosan rá kívántam mutatni, hogy Zoltán talán soha nem használta a közgazdaságtant részekre osztó, jelenleg divatos terminus technikusa(oka)t. Tudományterületét előbb *ipargazdaságtannak*, majd legtöbbször *ipar- és vállalat-gazdaságtannak* nevezte ugyan, de a közgazdaságtan részének tekintette. Sokakkal együtt ő sem értett egyet a tárgy semmilyen felosztásával. Művének bevezetőjében így ír: „A valóságról alkotott képünk mind összetettebb. [...] *A korábbiaknál is veszélyesebb, ha tudományterületek [...] elkülönülnek egymástól*, ha más tudományágak, kutatások eredményeiről nem veszünk tuda-

5 A nemzetközi szakirodalom ismertetése terén vállalt munkájáért már 1968-ban, az Ipargazdasági Tájékoztató 3. számában köszönetet mond Iványi Lászlónak, majd a következő két évben hasonló szerepeért Komonyi Zoltánnak, Kuzman Bélának, Ványai Péternének, Botos Baláznak, Viszt Erzsébetnek, Sternthal Jánosnak stb. s a nagy vállalati felmérés adatainak feldolgozásáért Végső Bélának. Empirikus vizsgálatra épült a Papanek cikk [1970] is.

6 Emlékeztetek rá, hogy pl. Hegedüs András korábbi miniszterelnököt, a MTA Szociológiai Kutatóintézet igazgatóját az 1970-es évek elején leváltották egy dubrovniki (Ragúza) előadásáért, 1975-ben Szelényi Ivánt kiutasították Magyarországról a Konrád Györggyel közösen írt [1978] tanulmányának három példányban legépzelt kéziratáért stb.

7 Sok neves szerző állítja, hogy a mai nemzetközi mainstream közgazdaságtan is széles körben tartalmaz a valósággal (gyakorlattal) semmilyen kapcsolatban nem álló elméleteket [lásd pl. Coase 1974, Krugman–Obstfeld 2003 stb.].

mást, ha eltávolodunk a valóság problémáitól” [Román, 1977: 6]. Az idézet e kiemelésénél pedig az vezérel(t): úgy vélem, hogy ez az állásfoglalás ma aktuálisabb, mint születése idején. A hazai közgazdaságtanban, bár a dogmatizmust rég lecserélték, a „tudomány” területén ma is az „elmélet” az úr, az ezen irányt preferáló „tézis” és a gyakorlatot reflektorfénybe állító „antitézis” után késik a szintézis. Az (érdek-) csoportok számos tagja nem is hivatkozik más (szekér-) tábor műveire. Annak ellenére, hogy a hazai közgazdászok döntő többsége „gyakorlati” szakember,<sup>8</sup> az Akadémián a nézetkülönbségek idővel a gyengébb vitapartnernek, az Ipargazdasági Kutató Intézetnek (az IKCS jogutódjának) a megszüntetéséhez vezettek. Ugyanígy jártak az empirikus kutatási eredményeket közreadó folyóiratok, pl. az Ipargazdasági Szemle, az Ipargazdaság stb.

A már kiszabadult szellemet ennek ellenére sem lehetett, lehet a palackba visszaszorítani. Az évtizedek során a magyar közgazdászok körében is mind többen ítélték/ítélik egyaránt fontosaknak mind az elméleti megalapozottságot, mind a Descartes-féle kételkedést, s a gyakorlati problémák felismerésére, azaz a diagnózisra, valamint a helyesbítés, vagyis a terápia lehetőségeinek feltárására irányuló törekvéseket. Az elmúlt évek válsága pedig, miként világszerte, idehaza is felerősítette a közgazdaságtan alapelveivel kapcsolatos vitákat.

## A KORAI „ALKALMAZOTT” KUTATÁSOK NÉHÁNY FONTOS EREDMÉNYE

A előzőkben vázoltak jelentősége Román Zoltán számos munkájának az analizisével (is) szemléltethető. Előadásom korlátaiba persze nem fért bele Zoltán több mint fél évszázad alatt írt műveinek teljes körű áttekintése, ezért – remélve, hogy szélesebb kör érdeklődésére is számot tarthat – néhány, esetemben okvetlenül gondolatébresztőnek bizonyult elemzésének, megállapításának a kiemelésére tettem kísérletet. Jelen cikkben pedig arra is rámutatok, hogy a legtöbb tétel sajátos érveket ad a mainstream közgazdaságtannal kapcsolatos mai vitákhoz is.

Pályája kezdetén Román Zoltán elsősorban *termelékenységi* kutatásairól volt ismert. Számos publikációjában adott elmélyült áttekintést a tárgynak mind az elméleti, mind a gyakorlati szakirodalmáról, a témakörben rendelkezésünkre álló mérési módszerekről. Ezekben, vagy ezek mellett sokoldalú statisztikákra, illetve vállalati felmérésekre alapozott elemzéseket is közölt a termelékenységnek – kiemelten a munka és a tőke igénybevételét együttesen értékelő ún. *teljes termelékenységnek* – a magyar gazdaságban kialakult, a „*tőkés*” országokénál *alacsonyabb* színvonaláról. Az utóbbi, ismert, de nem hangoztatott tény mellett (talán elsőként) azt a következtetést is levonta, hogy „nincs közvetlen összefüggés a nyereség és a népgazdaság termelékenysége közt” [Román, 1969/b].<sup>9</sup> Az akkori, nyereségorien-

8 Egyetértek Csaba László (2013) meglátásával abban, hogy azért, mert a gyakorlatban dolgozó magyar közgazdászok nem az USA-ban időszerű témákon, hanem "mezítlábas" hazai problémákon dolgoznak és ezekről nem USA folyóiratokban publikálnak, műveik még nem tekinthetők alacsony színvonalúaknak. Ezért Török (2013) véleményével összhangban állítom, hogy a művek és személyi teljesítmények különböző célú bírálatai gyakran egyoldalúak.

9 Az állítás elvi magyarázata az, hogy a nemzeti jövedelem nem csak a vállalkozók "jövedelmét", hanem a gazdaság két további fő szereplőjének a jövedelmét, azaz a munkabéreket és az adókat is tartalmazza.

táltak deklarált magyar gazdaságvezetés számára mindkét állítás nehezen megemészthető, de a gazdaságpolitikai tisztánlátás szempontjából különösen fontos volt. Gondolatébresztő hatását szélesebb körre is kiterjesztette az az élénk, s igen tanulságos és nagy hatású vita, amely annak nyomán alakult ki, hogy a már említett [Román, 1973/b, c] vállalati felmérésben a cégek, csekély önismeretről tanúságot téve, a lemaradás magyarázatai közt igencsak hátra sorolták a vezetés-szervezés akkoriban többnyire – ma már elképzelhetetlenül – gyatra színvonalát.

Korukban az előbbieknél kevesebb figyelmet kaptak, de számomra máig fontosak Zoltánnak a *gazdasági növekedéssel* kapcsolatos vizsgálatai. Elméleti-módszertani megalapozottságuk ugyanolyan alapos volt, mint a termelékenységi vizsgálathoz. Az összefoglaló [Román, 1977] széles körű nemzetközi összehasonlítással mutatja be továbbá fejlődésbeli *lemaradásunkat*, s rögzíti ennek okait, megállapítja hogy a bajt elsősorban az *alacsony termelékenység*, s sokban a *gyenge vezetési színvonal* magyarázza.<sup>10</sup> Majd fokozza ezt azzal a megjegyzéssel, hogy „ha [...] a nagyobb teljesítményre törekvés [...] még a munkahelyen is másodlagossá válik, ez hiba” [i. m. 64. oldal], ami, ma már jelezni kell, akkoriban a politikai megbízhatóság elsődlegességét megkérdőjelező nézetnek számított. Ugyanakkor (több korabeli elemzésre támaszkodva) rögzíti a növekedéselemzés, prognózis korlátaira vonatkozó azon megállapítását is, hogy „[...] a gazdaságpolitikusok bizonyára óvatosabban kezelnék e mutatókat, ha számításuk problémáit jobban ismernék” [i. m. 143. oldal], amit egyes friss vizsgálatok még napjainkban is széles körben megszívlelendőnek találnak. A politikusok ugyanis olykor a növekedési előrejelzések néhány tized százalékpontos különbségein is hevesen vitatkoznak. *Dobias* [1980], *Papanek* és *Petz* [2014] stb. úgy találták azonban, hogy az elmúlt évtizedekben ezen előrejelzések hibahatára többnyire legalább egy százalékpont – azaz a jelzett viták mögött nincs érdemi mondanivaló.

A vállalati célokat elemző cikkek [Román, 1973 stb.] az alacsony gazdasági teljesítmények elvben Adam Smith óta ismert, de gyakran figyelmen kívül hagyott okaira is rávilágítottak. E publikációkban megkülönböztetik ugyanis egyrészt a vállalatoktól elvárt célokat, a menedzsment motivációit, a dolgozók törekvéseit, másrészt a deklarált, illetve ténylegesen érvényesülő célkitűzéseket. A deklarációktól eltérő vállalati magatartásnak, s a gazdasági döntések magán-motivációinak a lehetőségeit megengedő ezen felfogásmód szintén eltért a tervdöntések megkérdőjelezhetlenségét hirdető korabeli állásponttól. A friss kutatások pedig e nézet esetén is igazolták mai időszerűségét. Kimutatták ti., hogy a lehetségesnél kisebb gazdasági előrehaladás olykor ma is a gazdasági szereplőknek a társadalmi érdekektől eltérő céljaival magyarázható [pl. Sen, 1970; Stiglitz, 2004; Acemoglu–Robinson, 2012], s hogy ez a magyar vállalatokra vonatkozóan is igaz [Papanek, 2010 stb.].

Román Zoltán egész pályája során sokat foglalkozott a szektorális politika [Román, 1974, 1980, 1984], kiemelten az *iparpolitika* [Román, 1978, stb.] elveivel, valamint gyakorlati lehetőségeivel és problémáival is. E tárgykörben is hangsúlyozottan törekedett a nemzetközi tapasztalatok, gyakorlat feltárására. Kiemelt fontos-

10 Néhány éve az akkoriban már igen gazdag nemzetközi statisztikák ezen állítás statisztikai úton történő valószínűsítését is lehetővé tették. [Lásd pl.: Papanek–Borsi–Tomba, 2007].

ságúnak nevezte a gazdaságirányítás iparfejlesztési törekvéseinek komplexitását, s a politika tévedhetetlenségének a dogmájától eltérve rámutatott, hogy a haladáshoz „[...] az iparvezetés jobb önismeretére is szükség van” [Román, 1981, 8. oldal]. E tézis akkor is sokatmondó volt, s ma is az, hiszen az öndicséret és a hízélgés veszélyeire utalt, arra figyelmeztetett, hogy ezek megakadályozzák a hiba feltárását és kijavítását, pedig a vezetéstudomány, pl. *Argyris* és *Schön* [1978] szerint az utóbbiak kínálják a szervezeti „tanulás” fő lehetőségeit.<sup>11</sup> Munkájának további, ma is időszerű eleme az ipari vállalatok világszerte növekvő specializációjával és kooperációjával, kiemelten a kisebb és a nagy vállalatok egymást kiegészítő szerepével kapcsolatos elemzése, amely elégtelennek mutatta a kisebb hazai vállalatok gazdasági súlyát (i. m. 141. oldal), s ezzel a rendszerváltás utáni „alkalmazott” közgazdaságtan (egyik) fő kutatási irányát, a kis- és középvállalati (kkv) vizsgálódásokat is előkészítette.

A jelzett kkv-kutatások fontos eredményeiről – többek között – Román Zoltán publikációja [2002] is tájékoztat. Kiindulásként rögzíti, hogy a *vállalkozás*, illetve a *vállalat* szavak (az újabban elterjedt magyar „kisvállalkozás” szó sugallatától eltérően) valójában nem szinonimák. A vállalkozás (entrepreneurship) ugyanis egy *cselekedet* – vagy valamely gazdasági tevékenység létrehozatala, vagy egy tevékenység fejlesztése, a vállalat (enterprise) viszont egy gazdasági tevékenységre létrehozott önálló *szervezet*. A két fogalom összekeverésének súlyos következményei vannak, azt eredményezi ugyanis, hogy míg a vállalkozás az elmúlt években világszerte a gazdasági dinamizmus fő forrásává vált [Drucker, 1985 stb.], *a magyar gazdaságban ritka, mivel semmilyen támogatásra nem számíthat* (hiszen az ún. kisvállalkozási támogatások valójában nem új, hanem már létező kkv-kat támogatnak). Majd az elemzői gyakorlat szempontjai szerint rendszerezi a kkv témakör statisztikáját. Kiemeli, hogy bár a cégbíróság igen sok hazai kkv-t regisztrált, ezt árnyaltan kell értékelni, hiszen az adott körben sok a színlelt (valós tevékenységet nem végző) cég, illetve az „önfoglalkoztató” (köztük az ún. kényszervállalkozó), s nagyon magas (kb. 40 százalék) a „mellékállásban” dolgozók aránya is; ugyanakkor a gazdaságban szintén messze a nemzetközi átlag fölötti számban vannak feketén vállalkozók. Rámutat továbbá a magyar vállalatdemográfia fejletlenségére, s szorgalmazza az új, illetve megszűnő vállalatok pontosabb nyilvántartását. S bár a kezdeményezés meghallgatásra talált, a vállalkozás hatékony támogatása még mindig késik.

## ZÁRÓ MEGJEGYZÉS

Nem tudjuk, hogy teljesítményével Zoltán is elégedett-e. A célkitűzéseit magyarázó motivációkat nem ismertük, a korra jellemző módon nem is mertük firtatni, s ma sem ismerem. Azt remélem azonban, az elmondottak is meggyőző igazolásul szolgálhatnak arra, hogy kutatásai (s a kor további „alkalmazott” közgazdasági vizsgálatai) vitathatatlanul eredményesek voltak. Hiszen segítették a hazai közgazdasági elméletek igazodását a valósághoz, s jelentős hatásuk volt a gyakorlatra is: a közölt

<sup>11</sup> Az öndicséret pedig olykor nem más, mint bűnpártolás.

javaslatokat nemcsak egyes, a hatékonyságuk növelésére törekvő vállalatok, hanem olykor az ipar jövőjéért dolgozó politikusok is meghallgatták. Mi, akik megismertük Román Zoltán eredményeit, ennek sokszor láttuk hasznát. Köszönjük.

De Román Zoltán munkássága segíthette, segítheti a következő generáció(ka)t is. Közel száz művét a Budapesti Corvinus Egyetem mai hallgatói is ismerhetik, olvashatják, s, remélem, hasznosítják. Megtanulhatják belőlük, hogy a közgazdaságtanban, ennél is inkább a magyar gazdaságban gyakran a mainstream újragondolása, az innováció a fejlődés legerősebb motorja. Ezért azután sokszor nem a helyezkedés, az elvtelen hízelgés, hanem a valós perspektívák tanulmányozása kínál utat a sikerhez.

## IRODALOM

- Acemoglu, D.–Robinson, J. A. (2012): *Miért bukznak el a nemzetek?* HVG, 2013.
- Argyris, C.–Schön D.A. (1978): *Organisational Learning*. Addison-Wesley, Massachusetts.
- Babbie, E. (1989): *The Practice of Social Research*. Magyarul: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, 1998.
- Coase, R. H. (1974): The lighthouse in economics. *Journal of Law and Economics*. No 2. Magyarul: A vállalat, a piac és a jog. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003; A világitótorony a közgazdaságtanban című fejezet
- Csaba L. (2013): Kérdőjelek a közgazdaságtanban és oktatásában. *Közgazdasági Szemle*. 1. sz.
- Dobias, P. (1980): *Wirtschaftspolitik*. Schöningh. Paderborn. Magyarul: Gazdaságpolitika. KJK, 1988.
- Drucker, P. E. (1985): *Innováció és vállalkozás az elméletben és a gyakorlatban*. Park, Bp. 1993.
- Fombrun, C. J.–Tichy, N. M.–Devanna, M. A. (1984): *Strategic HR management*. Wiley, New York.
- Galasi P. [2002]: *Fiatal diplomások a munkaerő-piacon a tömegesedés időszakában*. Educatio – FIDÉV.
- Kádek I.–Zám É. (szerk.) (2008): *A diplomás pályakezdők szakmai beilleszkedése Észak-Magyarországon*. EKF, Eger.
- Kornai J. (1957): *A magyar gazdaság túlzott központosítása*. Kandidátusi disszertáció.
- Krugman, P.–Obstfeld, M. (2003): *International economics*. Addison Wesley. Magyar kiadás: Nemzetközi gazdaságtan. Panem, 2003.
- Papanek G. (1970): Döntés-előkészítési módszerek a magyar iparvállalatoknál. *Ipargazdaság*. 8–9. sz.
- Papanek G. (2010): A gyorsan növekvő magyar kkv-k a gazdaság potenciális motorjai. *Közgazdasági Szemle*, 4. sz.
- Papanek G.–Borsi B.–Tompá T. (2007): A magyar gazdaság versenyképességét magyarázó tényezők. *Külgazdaság*. 3–4. sz.
- Papanek G.–Petz R. (2014): Mennyiben megbízhatóak a magyar makrogazdasági előrejelzések? *Pénzügyi Szemle*, 1. sz.

- Polónyi I. [2004]: A felsőoktatás és a gazdasági szféra kapcsolata – egy empirikus vizsgálat. *Integrációs és Fejlesztési munkacsoport (IFM) Humán Erőforrás Háttér tanulmányok* 1/3.3 sz.
- Polónyi I. (2011): *Az ezredforduló hazai oktatása*. Új Mandátum.
- Román Z. (szerk.) (1968): A versenyképes vállalat. Angliai tapasztalatok. *Ipargazdasági Tájékoztató* 3. sz.
- Román Z. (1968): Iparunk ágazati szerkezetének sajátosságai. *Közgazdasági Szemle*, 10. sz.
- Román Z. (1969): A vállalati magatartás és a vállalat helyzetének megítélése. *Ipargazdasági Tájékoztató* 6. sz.
- Román Z. (1969/b): Az ipar termelékenységének távlati alakulása és növekedésének meggyorsítása. *Ipargazdasági Tájékoztató*, 8. sz.
- Román Z. (1970): Nemzetközi ipargazdasági konferencia. *Magyar Tudomány*, 7–8. sz.
- Román Z. (1971): Középtávú tervezés iparvállalatainknál. *Gazdaság*, 1. sz.
- Román Z. (1972): *Termelékenységünk az iparban*. KJK.
- Román Z. (1973): A szocialista vállalat céljai. *Közgazdasági Szemle*, 4. sz.
- Román Z. (1973/b): Iparunk és az ipargazdasági kutatások helyzete. *Gazdaság*, 1. sz.
- Román Z. (1973/c): Keresztmetszet az ipargazdasági kutatásokról. *Gazdaság- és Jogtudomány*, 1-2. sz.
- Román Z. (1974): Gazdasági növekedés és szektorális politika. *Gazdaság*, 3. sz.
- Román Z. (1977): *Termelékenység és gazdasági növekedés*. KJK.
- Román Z. (1978): Iparfejlesztés és iparpolitika. *Gazdaság- és Jogtudomány*, 3–4. sz.
- Román Z. (1980): Strukturális alkalmazkodás és iparpolitika. *Gazdaság*, 2. sz.
- Román Z. (1981): *Iparpolitika*. KJK
- Román Z. (1984): A gazdasági reform és az ipari szervezet. *Társadalomkutatás*, 3–4. sz.
- Román Z. (1987): A strukturális átalakítás kritikus kérdései iparunkban. *Társadalmi Szemle*, 12. sz.
- Román Z. (1988): *Merre halad a magyar ipar?* Akadémiai Kiadó.
- Román Z. (1994): Érdekképviseletek és kamarák. *Közgazdasági Szemle*, 1. sz.
- Román Z. (1995): Beszállítások a feldolgozóiparban. *Közgazdasági Szemle*, 12. sz.
- Román Z. (1997): *Az iparpolitika intézményi rendszere és a kis- és középvállalatok erősítése*. MTA IVKI
- Román Z. (1997): Vállalkozás- és kisvállalkozás-kutatások. *Vezetéstudomány*, 12. sz.
- Román Z. (1998): Az EU csatlakozás és a kis- és középvállalati szektor. *Közgazdasági Szemle*, 1. sz.
- Román Z. (2002): A kis- és középvállalatok a magyar gazdaságban. *Statisztikai Szemle*, 8. sz.
- Román Z. (2003): A lisszaboni stratégiai célok és a kis- és középvállalatok a jelölt országokban. *Közgazdasági Szemle*, 7–8. sz.
- Román Z. (2003): Egy bővülő kutatási terület: a vállalatdemográfia. *Statisztikai Szemle*, 5–6. sz.
- Román Z. (2004): *Termelékenységünk és versenyképességünk az EU csatlakozás küszöbén*. KSH
- Román Z. (2006): A vállalkozás oktatása a felsőoktatásban. *Vezetéstudomány*, 1. sz.



- Rostoványi Zs. (2014): Gondolkodás a közgazdaságtan oktatásáról. *Köz-gazdaság*, 1. sz.
- Sen, A. G. (1970): *Collective Choise and Social Welfare*. Holden-Day. San Francisco.
- Stiglitz, J.E. (2004): *The Roaring Nineties*. Norton. N.Y. Magyarul: A viharos kilencvenes évek. Napvilág, 2005.
- Szelényi I.-Konrád Gy. (1978/1989): *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz*. Gondolat.
- Török Á. (2013): Levelled or Tilted Playing Field. *Közgazdasági Szemle*, 3. sz.